

## HADISLARDA TA'LIM VA TARBIYA MASALALARI

Tojiyev Umidjon

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Samarqand filiali, kompyuter injineri fakulteti, DI24-07 guruh talabasi.

Elektron pochta manzili: [tojiyevumid8@gmail.com](mailto:tojiyevumid8@gmail.com)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15376473>

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada hadislarida bayon etilgan ta'lim va tarbiya masalalari tahlil qilinadi. Rasululloh Muhammad (s.a.v.)ning hadislarida asosida ilm olish, axloqiy tarbiya, oilaviy mas'uliyat, ustoz-shogird munosabatlari hamda ijtimoiy muomala madaniyati kabi mavzular yoritilgan. Hadislar orqali insonning ma'naviy barkamollikka erishishidagi yo'llar ko'rsatiladi. Shuningdek, zamonaviy ta'lim-tarbiyaga hadislarining qanday tadbiiq etilishi mumkinligi haqida ham fikr yuritiladi. Maqola islomiy tarbiyaning universal qadriyat sifatidagi o'rni va ahamiyatini ochib beradi.

**Kalit so'zlar:** Hadis, ta'lim, tarbiya, axloq, ilm, ota-ona, ustoz, oila, musulmon, sahoba, metod, ma'naviyat

## ISSUES OF EDUCATION AND UPBRINGING IN HADITHS

**Abstract.** This article analyzes the issues of education and upbringing as presented in the Hadiths. Based on the sayings of the Prophet Muhammad (peace be upon him), topics such as acquiring knowledge, moral upbringing, family responsibility, teacher-student relationships, and the culture of social interaction are discussed. The Hadiths are shown as a guide for achieving spiritual maturity. The article also explores how Hadiths can be applied to modern educational and moral systems. It highlights the significance of Islamic upbringing as a universal value.

**Keywords:** Hadith, education, upbringing, morality, knowledge, parents, teacher, family, Muslim, companion, method, spirituality

## ВОПРОСЫ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ В ХАДИСАХ

**Аннотация.** В данной статье рассматриваются вопросы образования и воспитания, изложенные в хадисах. На основе высказываний Пророка Мухаммада (мир ему и благословение) освещаются такие темы, как стремление к знанию, нравственное воспитание, семейная ответственность, отношения между учителем и учеником, а также культура социального общения. Хадисы представлены как путь к духовному совершенствованию. Также рассматривается, как хадисы могут быть применены в современном образовательном и воспитательном процессе. Статья раскрывает значение исламского воспитания как универсальной ценности.

**Ключевые слова:** Хадис, образование, воспитание, нравственность, знание, родители, учитель, семья, мусульманин, сподвижник, метод, духовность.

**Kirish:** Islom dini barcha zamonlar va xalqlar uchun ma'naviy-axloqiy tamoyillarning mukammal manbai hisoblanadi. Qur'oni karim va hadislar – bu dinning asosiy manbalari bo'lib, inson hayotining barcha jabhalarini tartibga soladi. Xususan, ta'lim va tarbiya masalalarida hadislar juda muhim ahamiyat kasb etadi. Rasululloh Muhammad (s.a.v.)ning hayotiy faoliyatlari, u zotdan rivoyat qilingan hadislar insoniyatni ilmga, axloqiy poklikka, adolat va insofga undaydi.

Bugungi zamonaviy tarbiya tizimi ham bu manbalarni chuqur o'rganishga muhtoj. Zero, insonni to'laqonli shakllantirish – faqat tashqi bilimlar emas, balki ichki ma'naviyat va axloqiy barkamollik orqali bo'lishi mumkin.

**Asosiy qism:** Islom dinida ilm va tarbiya bir-biridan ajralmas tushunchalardir. Ilm olish Islomda eng muqaddas amallardan biri sanaladi. Rasululloh (s.a.v.) bunday deganlar: “Ilm olish har bir musulmon erkak va ayol uchun farzdur.” Ushbu hadis din va ilmning ajralmasligini, har bir musulmon uchun ilm egallash muqaddas burch ekanligini ko'rsatadi. Ilm nafaqat diniy bilimlar, balki dunyoviy fanlarni ham o'z ichiga oladi. Hadislar ilm olishning har tomonlama zarurligini yoritadi.

Yana bir hadisda aytiladi: “Kim ilm talab qilish yo'lida yurib ketsa, Alloh unga jannat yo'lini oson qiladi.” (Muslim). Bu hadisdan kelib chiqib, ilm egallash faqat dunyoviy muvaffaqiyat uchun emas, balki oxirat saodatiga ham olib boruvchi yo'l ekani ayon bo'ladi.

Rasululloh (s.a.v.) hayotlarida ta'lim va tarbiya asosiy o'rin egallagan. U zot o'z sahobalarini ilmi, odobli, pokiza qalbli insonlar etib tarbiyalaganlar. Bu esa Islom tarbiyasining amaliy misolidir. “Men go'zal axloqni mukammallashtirish uchun yuborildim”, – degan hadis u zotning tarbiyada axloqiy yetuklikka qancha e'tibor berganlarini bildiradi. Axloq – inson tarbiyasining asosi. Shuning uchun hadislar doimo halollik, rostgo'ylik, sabr-toqat, fidoyilik, ota-onaga hurmat, mehr-shafqat, sadoqat kabi fazilatlarini targ'ib qiladi.

Oilaviy tarbiya haqida esa: “Har biringiz boshlig'isiz va har biringiz o'z qo'l ostidagilar uchun mas'ulsiz”, – degan hadis orqali ota-onaning farzand oldidagi mas'uliyati yoritilgan.

Oila – tarbiyaning birinchi bosqichi. Ota-onaning o'rnak bo'lishi, mehr bilan yondashuvi, ibratli hayoti farzand tarbiyasining mezoni hisoblanadi. Farzandni yoshligidan boshlab yaxshi odatlarga, pok axloqqa, ilmga, mehnatsevarlik va sabrga o'rgatish kerak. Bu esa ota-onaning doimiy mehnatini talab etadi. Hadislar ota-onaning bu boradagi mas'uliyatini chuqur aks ettiradi.

Payg'ambarimiz (s.a.v.)ning tarbiyaviy metodlari ham bugungi zamon uchun o'ta dolzarbdir. U zot savol-javoblar, hikmatli so'zlar, amaliy namunalar orqali sahobalar va yosh bolalarni o'rgatganlar. Eng samarali tarbiya usuli bu o'rnak bo'lishdir. Rasululloh (s.a.v.) har bir ishda avval o'zlari ibrat bo'lganlar. Bu esa tarbiyaning eng kuchli qurolidir. Ul zot bolalarni urmasdan, ranjitmasdan, balki rag'batlantirish, tushuntirish, sabr bilan yondashish orqali tarbiya qilganlar. Zamonaviy pedagogikada ham shunday metodlar samarali hisoblanadi. Yuqori ma'naviyatga asoslangan tarbiya tizimida hadislar o'ziga xos manba hisoblanadi. Unda ilm egallash, axloqiy yetuklik, jamiyatda o'zini tutish madaniyati va mas'uliyat hissi keng yoritiladi.

Ilmga intilish va o'z ustida doimiy ishlash insonni barkamol shaxs sifatida shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ta'lim-tarbiyada aynan shu ruhdagi yondashuvlar zamonaviy sharoitda ham dolzarbligini yo'qotgani yo'q.

Shaxsiy tarbiya bilan bir qatorda, ijtimoiy axloq masalalari ham hadislar orqali yoritilgan.

Rostgo'ylik, halollik, sadoqat, kamtarinlik, g'iybatdan yiroq bo'lish, mehr-oqibatli munosabatlar kabi qadriyatlar jamiyatda sog'lom muhit yaratishda katta ahamiyatga ega. Bu fazilatlar har bir insonning kundalik hayotida, oilasida, ish joyida yoki ta'lim muassasasida muhim o'rin tutadi.

Hadislar asosida tarbiyaning eng asosiy prinsipi – ibrat bo'lish tamoyilidir. Ta'lim beruvchining so'zlari emas, balki amali orqali tarbiya samarador bo'ladi.

Yoshlar o'z atrofidagi kattalardan, ayniqsa o'qituvchi va ota-onalardan ijobiy namuna olish orqali shakllanadi. Shu bois, tarbiyada faqat og'zaki nasihat emas, balki hayotiy pozitsiya va shaxsiy namuna muhimdir.

Tarbiya jarayonida bolalarga nisbatan sabr, e'tibor va mehr bilan yondashish eng muhim omillardan biridir. Ilmni o'rgatishda bolalarning yoshiga, psixologik holatiga va individual xususiyatlariga qarab mos metodlar qo'llanishi kerak. Bugungi pedagogika fani ham shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni birinchi o'ringa qo'yadi. Bu yondashuv o'z ildizlarini islomiy tarbiya asoslaridan olgan.

Shuningdek, ayollarning tarbiyasi va ularning ilm olishga bo'lgan huquqlari ham hadislar orqali yoritilgan. Ayolga nisbatan hurmat, unga bilim berish va uni qo'llab-quvvatlash jamiyatning rivoji uchun muhim poydevordir. Ma'naviy tarbiyada gender tengligi, o'zaro hurmat va oilaviy mas'uliyat masalalari ustuvor ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, zamonaviy ta'lim tizimida hadislarini amaliyotga tadbiq etish orqali o'quvchilarda ma'naviy immunitetni shakllantirish mumkin. Bu esa yosh avlodni zararli axborot oqimlaridan, axloqiy buzulishlardan, befarqlikdan himoya qilishning samarali vositalaridan biridir.

Hadislarda ustoz-shogird munosabatlari ham alohida o'rin tutadi. Payg'ambarimiz (s.a.v.) o'zlari sahobalarga, shogirdlarga dars berganlar, ularni tarbiyalaganlar. Har bir ilm egasi, ustoz o'z shogirdiga faqat bilim emas, balki axloqiy fazilatlarni ham singdirishi kerak.

“Olimlar – payg'ambarlarning vorislaridir”, – degan hadis ilmdagi mas'uliyat, tarbiyada yetakchilik vazifasini ulamolarga yuklaydi. Ilm egalari doimo halol bo'lishi, ilmu amalda sobit turishi kerak.

Shogird esa ustozini hurmat qilishi, unga itoatli bo'lishi lozim.

Zamonaviy tarbiyada ham hadislar asosida turli yondashuvlarni ishlab chiqish mumkin.

Masalan, maktab va oliy ta'lim muassasalarida hadislarini o'rganishga alohida vaqt ajratish, axloqiy mavzularda darslar tashkil etish, ta'lim muassasalarida o'qituvchilarning hadislar asosidagi pedagogik yondashuvlardan foydalanishi bu borada foydali bo'ladi. Yoshlar ongiga Rasululloh (s.a.v.)ning hayot yo'llari, u zotning sabr-toqati, odobi, fidoyiligi chuqur singdirilishi kerak. Bu orqali jamiyatda axloqiy inqirozlarning oldini olish, sog'lom muhit yaratish mumkin.

Bundan tashqari, hadislar orqali ijtimoiy tarbiya ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Yolg'on gapirmaslik, odamlarni aldamaslik, g'iybat qilmaslik, hasadgo'ylikdan tiyilish, mehr-oqibatli bo'lish, kamtarinlik, bag'rikenglik – bularning barchasi hadislarida targ'ib qilinadi. Jamiyatda sog'lom muhit yaratish, insonlar o'rtasida ishonchni mustahkamlash aynan ana shunday axloqiy fazilatlar asosida bo'ladi.

**Xulosa:** Islom dini o'zining asosiy manbalari – Qur'oni karim va hadislar orqali inson hayotining barcha jihatlarini yoritib beradi. Ayniqsa, ta'lim va tarbiya masalalarida hadislarining tutgan o'rni beqiyosdir. Rasululloh (s.a.v.)ning hayotiy faoliyatlari va u zotdan rivoyat qilingan ko'plab hadislar nafaqat diniy, balki ijtimoiy, axloqiy va ma'naviy tarbiyaning mukammal asosidir. Hadislar orqali insoniyatga ilmning fazilati, axloqning ahamiyati, oiladagi tarbiyaning o'rni va ustoz-shogird munosabatlari yuksak qadriyat sifatida ko'rsatib beriladi.

Hadislar asosida qurilgan ta'lim-tarbiya tizimi har qanday jamiyatda barqarorlik, insoniylik va yuksak ma'naviyat poydevorini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Bugungi jamiyatda yosh avlodni barkamol etib tarbiyalash dolzarb masalaga aylangan.

Bu borada hadislar asosida ishlangan metodlar – sabrli o'rgatish, mehr bilan yondashish, shaxsiy namuna ko'rsatish – zamonaviy pedagogik tamoyillar bilan hamohang natija beradi.

Hadislarda ota-ona va ustozlarning mas'uliyati, jamiyatdagi muomala madaniyati aniq ifodalangan. Bu esa hadislarining bugungi kunda ham dolzarb ekani va har bir soha uchun bebaho manba bo'la olishini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, hadislardagi ta'lim va tarbiya tamoyillari bugungi kun uchun ham katta ahamiyat kasb etadi. Rasululloh (s.a.v.)ning hayoti va hadislaridagi ibratlar orqali biz sog'lom, axloqli va ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalash imkoniyatiga egamiz. Hadislar insonni komillikka yetaklovchi doimiy manbadir.

#### REFERENCES

1. Abdullaev, K. *O'zbek xalqining ma'naviy merosi va Islom dini*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti .
2. Imom Buxoriy. "Al-Jome' as-Sahih". – Toshkent: Movarounnahr, 1992.
3. Buxoriy, I. *Sahih al-Buxoriy* (O'zbek tilidagi tarjimasi). Toshkent: Movarounnahr Nashriyoti.
4. Rasulov Sh. "Ta'lim va tarbiya: Islomiy qarashlar". – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
5. Komilov, N. *Tasavvuf va o'zbek adabiyoti*. Toshkent: Fan Nashriyoti.
6. Abdug'affor Qori. "Hadis va hayot" (1–3 jildlar). – Toshkent: Hilol, 2012.
7. "Qur'on va madaniyat". <https://www.islam.uz/articles/quron-va-madaniyat>